

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГРАБЕСВСЬКА Тамара Олександрівна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

/НА МАТЕРІАЛІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ/

Спеціальність ІЗ.00.01 - теорія й історія педагогі

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

К И Ї В - 1992

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00816193 (S)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ГРАБОВСЬКА Тамара Олександрівна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

/НА МАТЕРІАЛІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ/

Спеціальність ІЗ.00.01 - теорія й історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1992

Робота виконана в Київському державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук,
професор О.П.КОНДРАТЮК

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук,
професор Н.Г.НІЧКАЛО;
- кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
В.О.ТАТЕНКО.

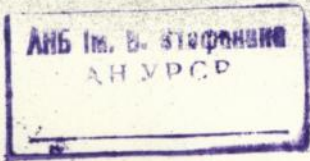
Ведуча організація - Рівненський державний педагогічний інститут ім. Д.З.Мануїльського.

Захист відбудеться "26" жовтня 1992 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої ради К 068.18.15 по присудженню вченого ступеня кандидата педагогічних наук у Київському державному університеті ім. Т.Г.Шевченка за адресою: 252601, м.Київ, ГСП, вул. Володимирська, 60, ауд. 383.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського університету.

Автореферат розіслано "26" вересня 1992 р.

Учений секретар спеціалізованої ради кандидат педагогічних наук С.О.КАПІН

Актуальність дослідження. Діалектика матеріальних, соціальних і духовних перетворень у нашому суспільстві передбачає зростання моральних начал, розширення сфери дії морального фактора. Об'єктивні потреби суспільного розвитку стають перед педагогічною наукою актуальні проблеми пошуку нових напрямків, засобів, форм і методів формування наукового світогляду, активної громадянської і соціальної позиції, ефективного вирішення протиріч між зростаючими вимогами до моральної свідомості особистості і її реальним станом. Актуальність дослідженої проблеми зумовлена тенденціями сучасного суспільного розвитку, а саме:

- гуманітаризацією вищої школи, зміцненням зв'язків навчання в ній із джерелами національної культури, досягненнями вітчизняної і світової громадської думки, подолання розриву між культурами, наукою й освітою;

- перебудовою громадянського і морального виховання учнів і студентської молоді у відповідності з процесами демократизації і гуманізації суспільних відносин, підвищення ролі соціальних інститутів у питаннях виховання;

- індивідуалізацією, яка передбачає визнання абсолютних прав особистості, її свободи і незалежності, духовного розкріпачення, утвердження рівності і гідності особистості, її гармонійного і різнобічного розвитку, тобто становлення цілісної людської особистості.

Наукові дослідження з питань морального виховання особистості широкі. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема виховання привертала увагу багатьох дослідників. У ро-

тод спостереження, метод бесіди та інтерв'ю, педагогічний експеримент /констатувачий і формулючий/.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, у виявленні закономірностей і особливостей даного процесу у вищій педагогічній школі України.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці і обґрунтуванні комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, створенні критеріїв і методики оцінки сформованості моральної вихованості майбутніх учителів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що дана програма може бути застосована в практиці морального виховання студентів вищої педагогічної школи.

Розроблені методичні рекомендації і документи використовуються у Київському педагогічному інституті іноземних мов, а також в ряді інших педагогічних вузів України.

Обґрунтування і достовірність одержаних наукових результатів забезпечені системним підходом до вирішення досліджуваної проблеми, відповідністю комплексу методів дослідження його меті і завданням, репрезентативним вибором і співставленням наукової інформації, поєднанням теоретичного й історичного аналізу, а також результатами дослідно-експериментальної перевірки, співставленими з даними практики різних педагогічних інститутів України.

Базою дослідження. Дослідно-експериментальною перевіркою було охоплено п'ять педагогічних інститутів: Київський педагогічний інститут ім. М.П.Драгоманова, Київський педагогічний

інститут іноземних мов, Кам"янець-Подільський, Кіровоградський і Рівненський педагогічні інститути. Дослідження проводились в чотири етапи.

На першому етапі - пошуково-теоретичному /1985-86 рр./ - було поставлено завдання виявити структуру навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи України з морального виховання майбутніх учителів.

На другому етапі - діагностико-експериментальному /1986-87 рр./ - розроблялась гіпотеза і програма дослідження, а також вивчалися соціально-педагогічні фактори, що зумовлюють моральне виховання майбутніх учителів.

На третьому етапі - дослідно-експериментальному /1987-90 рр./ - основним завданням була розробка і теоретичне обґрунтування комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, проводився збір і обробка інформації.

На четвертому етапі - підсумково-загальнюючому /1990-91 рр./ - проведена систематизація й обробка результатів дослідження, впровадження їх у практику роботи вищої педагогічної школи України.

На захист виносяться положення:

- моральне виховання є однією із сторін цілісної системи громадянського виховання майбутніх учителів;
- теоретично й експериментально обґрунтована комплексна програма морального виховання майбутніх учителів;
- методика і критерії оцінки моральності майбутніх учителів;
- рекомендації з практичної організації ефективно діючої програми.

тод спостереження, метод бесіди та інтерв'ю, педагогічний експеримент /констатувачий і формулючий/.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, у виявленні закономірностей і особливостей даного процесу у вищій педагогічній школі України.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці і обґрунтуванні комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, створенні критеріїв і методики оцінки сформованості моральної вихованості майбутніх учителів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що дана програма може бути застосована в практиці морально-го виховання студентів вищої педагогічної школи.

Розроблені методичні рекомендації і документи використовуються у Київському педагогічному інституті іноземних мов, а також в ряді інших педагогічних вузів України.

Обґрунтування і достовірність одержаних наукових результатів забезпечені системним підходом до вирішення досліджуваної проблеми, відповідністю комплексу методів дослідження його меті і завданням, репрезентативним вибором і співставленням наукової інформації, поєднанням теоретичного й історичного аналізу, а також результатами дослідно-експериментальної перевірки, співставленими з даними практики різних педагогічних інститутів України.

База дослідження. Дослідно-експериментальною перевіркою було охоплено п'ять педагогічних інститутів: Київський педагогічний інститут ім. М.П.Драгоманова, Київський педагогічний

інститут іноземних мов, Кам"янець-Подільський, Кіровоградський і Рівненський педагогічні інститути. Дослідження проводились в чотири етапи.

На першому етапі - пошуково-теоретичному /1985-86 рр./ - було поставлено завдання виявити структуру навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи України з морального виховання майбутніх учителів.

На другому етапі - діагностико-експериментальному /1986-87 рр./ - розроблялась гіпотеза і програма дослідження, а також вивчались соціально-педагогічні фактори, що зумовлюють моральне виховання майбутніх учителів.

На третьому етапі - дослідно-експериментальному /1987-90 рр./ - основним завданням була розробка і теоретичне обґрунтування комплексної програми морального виховання майбутніх учителів, проводився збір і обробка інформації.

На четвертому етапі - підсумково-узагальнюючому /1990-91 рр./ - проведена систематизація й обробка результатів дослідження, впровадження їх у практику роботи вищої педагогічної школи України.

На захист вносяться положення:

- моральне виховання є одним із сторін цілісної системи громадянського виховання майбутніх учителів;
- теоретично й експериментально обґрунтована комплексна програма морального виховання майбутніх учителів;
- методика і критерії оцінки моральності майбутніх учителів;
- рекомендації з практичної організації ефективно діючої програми.

Результати дослідження апробовані на Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми формування загальнолюдських цінностей у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього учителя" /Київ, 1990/; на міжвузівських наукових конференціях: "В.С.Сухомлинський – видатний педагог-новатор" /Рівне, 1988/; "Н.К.Крупська про громадянське виховання молоді" /Рівне, 1989 р./; на Республіканській науково-практичній конференції "Зростання ролі колективу в прискоренні розвитку радянського суспільства /Одеса, 1988 р./, щорічних науково-практичних конференціях Київського педагогічного інституту іноземних мов.

Впровадження в практику результатів дослідження здійснювалось шляхом публікації статей і тез доповідей у міжвузівських республіканських збірниках. Автором розроблені методичні рекомендації, що застосовуються в навчально-виховному процесі Київського інституту іноземних мов, Рівненського, Кіровоградського, Кам'янець-Подільського та Ізмаїльського педагогічних інститутів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, формується його об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання, методи дослідження, характеризується наукова новизна, теоретичне значення і практична значимість, визначаються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Моральне виховання студентів як соціально-педагогічна проблема" розглянуто теоретико-методо-

логічні і педагогічні основи досліджуваної проблеми, вивчено фактори, що впливають на моральне виховання студентів, проведено аналіз стану морального виховання студентів у педагогічних вузах України.

Окремі явища в економічній, соціальній і духовній сферах нашого суспільства негативно відбилися на стані досліджень морального розвитку особистості і виховання підростаючого покоління. Протягом останніх років багато етиків і філософів займалися визначенням категорійного апарату моралі: моральні якості, ідеали, цінності і т.ін.; функції моралі: виховної, пізнавальної, комунікативної, прогностичної, регулятивної і т.ін., тобто досліджувались зміст і структура моралі, визначалась її компоненти /А.А.Гусейнов, О.Т.Дробняцький, М.Г.Журавков, В.М.Соколов, О.І.Титаренко, О.К.Уледов/. Дослідження В.І.Бахтанівського, Б.О.Николаїчева, В.Т.Ганжина, О.І.Левичької, О.В.Согомонова, А.Т.Харчева розглядають моральне виховання особи як найвищу гуманістичну мету суспільного розвитку, вивчають взаємозв'язок і взаємозумовленість моралі і соціально-економічного процесу, співвідношення особи і суспільства, соціального й індивідуального, соціального і біологічного.

Аналіз наукових досліджень в галузі морального виховання особистості відомих педагогів і психологів А.М.Алексєва, О.В.Кирячука, О.П.Кондратюка, І.С.Мар'єнка, Е.І.Монссона, Л.І.Рувинського, Т.Ф.Талізної, Т.Б.Шуртакової дав можливість визначити педагогічні основи досліджуваної проблеми, до яких були віднесені: методологія, функції, принципи, умови, фактори морального виховання.

Моральне виховання виконує певні функції, пов'язані з процесом цілеспрямованого впливу на особу, з метою залучення її

до набутого суспільством соціального і морального досвіду, до встановлених норм моральної поведінки, формування в особистості відповідних моральних якостей, принципів. Для з'ясування місця і ролі морального виховання в системі громадянського становлення майбутніх учителів були визначені такі функції: світоглядно-пізнавальна, гуманістична, практично-дійова.

Світоглядно-пізнавальна функція спрямована на формування у майбутніх учителів наукових знань, ідеалів, переконань, професійної компетенції і наукової ерудиції, що, в свою чергу, визначає виховання особи з активною громадською і моральною позицією, яка володіє високою духовною культурою і моральною свідомістю.

Гуманістична функція передбачає утвердження гуманістичного призначення виховання, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам, чутливість до національних традицій і культури. Гуманістична спрямованість процесу виховання передбачає формування таких якостей особистості, як доброта, чуйність, здатність співпереживати, нетерпимість до зла, лицемірства, цинізму і т.д.

Практично-дійова функція морального виховання полягає в залученні особи до участі у відбудові самостійної держави, в розвитку громадянської активності, задоволенні інтелектуальних, професійних, духовних потреб.

Формування моральної особистості, як і будь-який інший процес, передбачає осмислення певних педагогічних положень чи принципів, спираючись на які можна ефективно і цілеспрямовано проводити виховну роботу.

Розгляд процесу морального виховання студентів як системи, дозволив підійти до даного процесу як до такого, яким можна і потрібно певним чином керувати, враховуючи різноманітні фактори.

У педагогічній літературі фактори розглядаються як основні причини й умови вдосконалення процесу виховання; як рушійні сили формування особистості.

Рушійні сили, як фундаментальна категорія педагогічного процесу передбачають розкриття специфічних форм причинності і зумовленості в процесі становлення особистості, динамізм яких базується на об'єктивних протиріччях, що вирішуються у свідомій діяльності суб'єктів виховного процесу.

В історії педагогіки відомі різні підходи до визначення рушійних сил педагогічного процесу. В "авторитарній педагогіці" /Теорг Кершенштейнер/ це - страх перед покаранням, у "позитивістській і прагматичній педагогіці" /Джон Дьюї, Роджерс, Маслоу, Б.Спок/ - це гіпертрофія інтересів вихованців.

Сучасна педагогічна наука шукає рушійні сили педагогічного процесу у зв'язуванні і вирішенні навчально-виховних протиріч у кожній виховній ситуації. Таких протиріч, за твердженням А.М.Алексюка, велика кількість: внутрішні і зовнішні, суттєві і несуттєві, об'єктивні і суб'єктивні.

Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які визначають основу рушійних сил виховання і формування особистості у її діяльності /Т.В.Шуртакова, Л.І.Рувинський та ін./.

Особливого значення у сучасних умовах набуває критичне переосмислення і теоретичне узагальнення досвіду роботи, накопиченого в педагогічних вузах України з морального виховання майбутніх учителів. Доводиться визнавати, що, приділяючи велику увагу формуванню ідейно-політичних якостей особистості, довгий час недооцінювали значення і роль моралі у цьому процесі. Неможна заперечувати факт, що про комуністичну мораль говорилося і писалося дуже багато, а на практиці у виховній роботі переважав абстрактний, повер-

ховий підхід до проблем моралі. Результатом такого виховання стала бездуховність, аморальність, деформація таких людських якостей, як віра, любов, дружба, відданість, співчуття, безкорисливість, відповідальність. Широкого поширення серед молоді набув соціальний негативізм, громадянська пасивність, індиферентність, інфантилізм, аполітичність.

Соціологічні дослідження, проведені в педагогічних вузах республіки, показали, що найбільше протиріч у моральній свідомості майбутніх педагогів, в якій за останні роки відбулися суттєві зміни. Якщо в 1986 р. більшість опитаних повністю або в основному сприймали і дотримувалися моральних норм радянського суспільства /74,4 %/, високо цінили свої майбутню спеціальність, дружбу, товариськість, повагу оточуючих, сім'ю, нетерпимо ставилися до заздрців, догоджувани підлесливості, кар'єризму, бездумної трети часу, засуджували тих, хто намагався жити за рахунок інших, то дослідження 1989 р. показали, що у моральній свідомості і моральних орієнтаціях майбутніх учителів зростають негативні тенденції. Перш за все це проявляється у ставленні до громадської роботи. Так, 57,4 % опитаних виконують покладені на них обов'язки не тому, що це обов'язок, а тому, що так складаються обставини, зокрема заради користі; 48,3 % відзначили у своїх колег по навчанню кар'єристичні настрої, прагнення використати "зв'язки" для досягнення певних благ в особистих цілях. 24,7 % опитаних вважають легковажним ставлення своїх колег до життя, сім'ї, шлюбу. Учасники опитування відзначали, що серед них є досить молодих людей, які не рахуються з моральними нормами суспільства. Частими стали випадки індиферентності і песимізму, навіть окремі випускники педагогічних вузів вважають себе "втраченим поколінням". Становище, що склалося, можна пояснити недовіками в моральному вихованні

майбутніх учителів, що свідчить про необхідність удосконалення даного процесу.

Другий розділ "Теоретичне обґрунтування комплексної програми морального виховання майбутніх учителів" містить опис розробки й обґрунтування комплексної програми, покладеної в основу даного дослідження.

На сучасному етапі суспільного розвитку існує певне протиріччя між вимогами суспільства до моральної свідомості майбутніх учителів і її реальним станом. Рішення такого протиріччя може допомогти спеціально розроблена комплексна програма морального виховання майбутніх учителів, яка орієнтується на досягнення єдиної мети - формування соціально відповідальної особи, яка у своїй поведінці керується національно-культурними і загальнолюдськими цінностями.

У соціологічній науці "програма" трактується як рішення відповідно сукупності певної частини заходів, необхідних для реалізації того чи іншого конкретного аспекту плану. /У нашому конкретному випадку - план виховної роботи педагогічного вузу/. "Комплекс" /у перекладі з латині/ означає зв'язок, поєднання, "зчиплення" - тобто поєднання ряду елементів, сторін, або такий зв'язок, який утворює органічну єдність, де всі елементи взаємозв'язані, займають певне місце і взаємодіють один на одного. Прагнення до програмування виховного процесу закономірне і обґрунтоване. Відоме положення А.С.Макаренка про необхідність створення програми формування людської особистості.

При розробці даної програми, ми керувалися як загальними принципами підготовки учителів у вищій педагогічній школі /єдність теорії і практики, науковість, громадянська і гуманістична спрямованість виховання й освіти, безперервність, обов'язко-

вість, принцип наступності, послідовності, індивідуального підходу/, так і специфічними /зв'язок психолого-педагогічних наук із суспільствознавчими, залучення майбутніх педагогів у професійно-практичну і науково-дослідницьку діяльність/.

Керівництво даними принципами дало можливість об'єктивно визначити зміст програми морального виховання майбутніх учителів, яка включає розгорнуту систему конкретних завдань з основних видів їх діяльності в педагогічному вузі, а саме: пізнавальної, професійно-практичної і науково-дослідницької.

Процес удосконалення морального виховання майбутніх учителів результативний тоді, коли при оптимально вибраних умовах ефективності він вносить суттєві зміни в якість. Результативність - показник ефективності комплексної програми, спрямованої на моральне виховання майбутніх учителів. Визначення ефективності даної програми пов'язане із виділенням критеріїв. При визначенні критеріїв моральної вихованості майбутніх учителів ми виходимо з положення, висунутого М.І.Монаховим, що в основу критеріїв моральної вихованості слід покласти сформованість моральних якостей особи, що проявляються у різних видах діяльності.^{1/} Рівень моральної вихованості майбутніх учителів перебуває у прямій залежності від наявності у них соціально значимих характеристик: добросовісне ставлення до навчання, професійно-практичної і науково-дослідницької діяльності, осмислене засвоєння найважливіших понять, теорій, законів, філософських категорій, які мають певне значення для розуміння суті процесів розвитку суспільства і природи, критичне ставлення до вивченого матеріалу і його змісту, прагнення і здатність відстоювати свої погляди, переконання, ідеали, уміння

^{1/} Див.: Монахов М.І. Проблема критеріїв ефективності виховання школярів. //Рад. педагогіка. - 1977. - № 2.

виявляти соціально відповідальну позицію у своїй щоденній діяльності.

Крім того, сюди були віднесені такі риси, як дисциплінованість, чесність, правдивість, совісність, терпимість, відповідальність, працелюбність, почуття товарищескості, скромність, повага до старших і жінки, безкорисливість і т.д. Таким чином, основними критеріальними характеристиками моральної вихованості майбутнього педагога виступають: високий рівень його професійної освіченості, свідомості, громадянства, що детермінуються в соціально активній і відповідальній діяльності. Виходячи із наявності соціально значимих характеристик особи, а також критерії, які характеризують її моральну вихованість, були визначені 4 рівня моральної вихованості майбутніх учителів: високий, середній, низький і негативний.

Аналіз соціологічних досліджень показав, що високий рівень моральної вихованості мають студенти, які оволоділи певною системою ціннісних установок і моральних орієнтацій, спрямованих на послідовне виконання обов'язку у своїй щоденній діяльності. Основою тут є єдність слова і діла, переконань і вчинків, що свідчить про гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів і цілей. У них виявлено позитивне ставлення до основних видів навчальної діяльності. В основному це студенти, котрі вчаться на "відмінно" і "добре" по всіх дисциплінах. Вони активні на семінарських і практичних заняттях, займаються науково-дослідницькою роботою, сумлінно ставляться до професійно-практичної діяльності.

Майбутні педагоги, які були віднесені до середнього рівня моральної вихованості, характеризуються в цілому несистемним, нецілісним характером світогляду, життєвих установок і принципів. Моральність, як особисте утворення, має тут однобічний харак-

тер, тому, що особистість дотримується певних ціннісних орієнтацій і установок, проте її власна діяльність має не творчий, а репродуктивний характер. Усвідомлюючи важливість і необхідність вивчення суспільно-політичних і гуманітарних дисциплін, участі в науково-дослідницькій роботі, сумлінного ставлення до професійно-практичної діяльності, ця категорія студентів пасивно ставиться до таких видів діяльності.

Низький рівень моральної вихованості виявлено у студентів, які мають протиріччя в системі знань, недостатній життєвий досвід. Тут має місце розрив між словом і ділом, морально-вольові якості не мають активно-творчої реалізації. Студенти цієї категорії мають формально-задовільне ставлення до участі у всіх видах навчальної діяльності. Представникам цієї категорії властиві політична наївність, соціальний песимізм, індіферентність.

Негативний рівень /тут взагалі не правомірно говорити про моральну вихованість/. До цієї категорії були віднесені студенти, які протягом навчання у вузі мали "задовільні" оцінки. Студенти цієї категорії висловлювали досить стійке негативне ставлення до всіх видів навчання, науково-дослідної і професійно-практичної діяльності. Тут має місце протиріччя в процесі соціального становлення, розрив між переконаннями і вчинками, суспільними і особистими інтересами. Студенти цієї категорії не мають основ наукових знань, не можуть дати правильної оцінки подіям, що відбуваються в нашій країні. Представники цієї категорії студентів мають чітко виражену нігілістичну життєву позицію.

Дані характеристики рівнів моральної вихованості студентів педагогічних вузів - результат узагальнень. Проте вони стали важливим орієнтиром для виявлення динаміки і тенденцій даного феномену.

Для більш ефективного визначення рівнів моральної вихованості майбутніх учителів було застосовано метод логічного квадрату, який утворюється на перетині двох компонентів – оцінювального та поведінкового, їх позитивного і негативного значення.

Модель логічного квадрата

Оцінювальний компонент	Поведінковий компонент		
	+	!	-
+	I		II
-		III	IV

Використовувались наступні емпіричні показники під час побудови даної моделі:

1. Чи рахуєте Ви, що вивчення суспільних і гуманітарних дисциплін в інституті являється важливим фактором формування Вашого наукового світогляду /оцінювальний компонент/?

2. Чи приймаєте Ви активну участь на практичних і семінарських заняттях, при написанні конкурсних робіт /поведінковий компонент/?

3. Чи вважаєте Ви, що професійно-практична діяльність являється необхідною умовою громадянського, соціального ставлення майбутнього учителя /оцінювальний компонент/?

4. Чи достатньо сумлінно ставитесь до професійно-практичної діяльності /поведінковий компонент/?

5. Чи вважаєте Ви, що науково-дослідна діяльність являється важливим фактором професійної підготовки майбутнього вчителя /оцінювальний компонент/?

6. Чи приймаєте Ви участь у науково-дослідній роботі, студентських олімпіадах, виступаєте з доповідями на наукових студентських

ких конференціях та ін. /поведінковий компонент/.

В результаті опитування були отримані наступні типи відношень студентів до основних видів учбової діяльності, що відповідали різним рівням моральної вихованості:

I тип - діяльнісно-позитивне відношення /високий рівень/;

II тип - декларативне або вербальне відношення /середній рівень/;

III тип - формально-позитивне відношення /низький рівень/;

IV тип - негативне відношення /негативний рівень/.

Третій розділ "Дослідно-експериментальна робота з морального виховання студентів у педагогічних вузах" присвячений опису й аналізу результатів дослідження.

Формуючий експеримент був спрямований на організацію навчальної, науково-дослідницької і професійно-практичної діяльності студентів експериментальних груп у відповідності з комплексною програмою морального виховання майбутніх учителів.

Аналіз соціологічних досліджень першого "зрізу" показав відсутність відмінностей між контрольними й експериментальними групами, підсумковий "зріз" показав суттєві відмінності, що добре видно з таблиці I. Наведені в таблиці дані свідчать про ефективність проведеної роботи в експериментальних групах у порівнянні з контрольними. Експериментальні дані підтверджені методом математичної статистики з використанням методики В.С.Аванесова.^{I/}

Визначення достовірності відмінностей у процентах зводиться до співставлення емпіричної різниці в одержаних процентах L / і максимального, теоретично очікуваного відхилення Δ /. Якщо $L < \Delta$, то одержані відмінності можуть бути випадковими.

I/ Аванесов В.С. Достовірність відмінностей для застосування метричних методів у соціологічних дослідженнях //Рад. педагогіка. - 1975. - № 4.

і на основі наведеної інформації неможна певно стверджувати про існуючі відмінності. Якщо $L > \Delta$, то є всі підстави вважати одержані відмінності значимими і достовірними.

L - визначається різницею одержаних процентів:

$$\Delta = t \sqrt{\frac{P_1(100-P_1)}{N_1} + \frac{P_2(100-P_2)}{N_2}}$$

P_1 і P_2 - проценти в групах;

N_1 і N_2 - кількість об'єктів у порівнюваних групах;

t - коефіцієнт довіри /при вірогідності помилки у висновках і в п'яти випадках із ста/ - $P = 0,05$; $t = 2,0$.

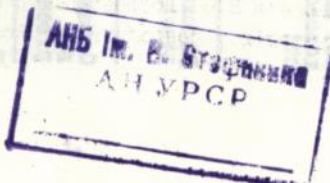
Таким чином, підсумки дослідно-експериментальної роботи з морального виховання майбутніх учителів показали ефективність комплексної програми.

У підсумках зроблені загальні висновки і визначені конкретні рекомендації по вдосконаленню процедури морального виховання майбутніх учителів.

Проведене дослідження в цілому підтверджало висунуту гіпотезу і дозволило зробити такі висновки.

1. Аналіз сучасного стану морального виховання майбутніх учителів у вищій педагогічній школі України показав, що існують протиріччя між зростаючими вимогами до моральної свідомості майбутніх педагогів і її реальним станом.

2. Ефективність морального виховання майбутніх учителів буде високою, якщо даний процес здійснюється на основі спеціально розробленої програми, що реалізує найважливіші тенденції розвитку сучасної вищої школи, а саме: гуманітаризація, гуманізація і ін-

Таблиця І

ПІДСУМКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

Рівень моральної вихованості	Вивченні соціально-політичних і гуманітарних дисциплін				Участь у суспільно-політичній діяльності				Участь у науково-дослідницькій діяльності /НДРС/			
	Контр. групи		Експ. групи		Контр. групи		Експ. групи		Контр. групи		Експ. групи	
	До експ.	Після леко.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
Високий рівень	16,8	15,7	15,0	28,0	20,0	22,5	20,0	35,0	23,4	28,5	21,5	41,5
Середній рівень	53,7	54,3	55,0	42,0	69,5	72,5	65,0	60,0	48,2	51,5	48,5	48,5
Низький рівень	23,6	22,0	26,0	20,5	6,5	3,5	10,0	2,5	19,7	9,5	20,7	4,5
Заперечливий рівень	6,4	8,0	4,0	9,5	3,5	1,5	5,0	2,5	8,7	10,5	9,3	5,5

дивідуалізацію навчально-виховного процесу вищої педагогічної школи, а також охоплює усі напрямки їх професійної підготовки : аудиторні заняття; професійно-практична діяльність; науково-дослідницька діяльність.

3. Розроблена в ході дослідження програма морального виховання майбутніх учителів, основними принципами побудови якої є: єдність теорії і практики у змісті, формах, методах і засобах підготовки майбутніх педагогів, безперервність її протягом усього навчання у вищій педагогічній школі, взаємозв'язок її етапів, реалізація зв'язків вивчення соціально-політичних і гуманітарних дисциплін з професійно-практичною і науково-дослідницькою діяльністю, повинна бути відкритою, тому що мета її і завдання детермінуються потребами суспільства, оглядною, поскільки обмежена часом навчання студентів у вузі; упорядкованою, тому що порядок навчання студентів значний; гетерогенною, тобто складатися із неоднорідних за функціями компонентів; піддаватися управлінню, що дає можливість свідомо планувати, моделювати, коректувати, організовувати і контролювати процес морального виховання майбутніх педагогів.

4. Розроблена система критеріїв і показників забезпечує об'єктивну оцінку рівнів сформованості моральності майбутніх учителів.

5. Поскільки пріоритетними напрямками розвитку суспільних відносин в країні є гуманітаризація виховання і навчання, зміцнення їх зв'язку із джерелами національної культури, досягненнями вітчизняної і світової суспільної думки, гуманізація суспільних відносин, індивідуалізація навчання і виховання, то сьогодні нового звучання набуває проблема виховання соціально-активної і відповідальної особи з гуманістичною спрямованістю, яка у своїй поведінці керується національно-культурними і загальнолюдськими цінностями.

6. На основі проведених досліджень вироблені і впроваджені в начальсько-виховний процес педагогічних вузів рекомендації по удосконаленню процесу морального виховання майбутніх учителів.

Практичні результати дослідження свідчать про необхідність подальшого вдосконалення процесу морального виховання майбутніх педагогів на основі розробленої комплексної програми, впровадження якої в роботу вищої педагогічної школи значно підвищить ефективність морального виховання майбутніх учителів.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Моральне і соціальне виховання особи майбутнього учителя. // Проблеми формування загальнолюдських цінностей у процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього учителя. Зб. наук. праць /Київський педагогічний інститут іноземних мов. - Київ, 1991. - С. 86-87.

2. Педагогічні умови функціонування системи морального виховання майбутніх учителів. // Психолого-педагогічна підготовка учителя іноземних мов в умовах перебудови школи. Зб. наук. праць /Київський педагогічний інститут іноземних мов. - Київ, 1990. - С. 62-78. /у співавторстві/.

3. Твоя громадянська позиція. /Опитувальний лист по вивченню ефективності форм і методів морального виховання студентської молоді Української РСР/. - Київ, 1986. - 20 с.

4. Анкета по темі дослідження шляхів і засобів формування моральної культури студентів педагогічних інститутів. - Рівне, 1987. - 20 с.

5. Використання активних форм навчання на семінарських та практичних заняттях при вивченні курсу теорії наукового соціалізму. /Методичні рекомендації по використанню семінарів-диспутів і ділових ігор при вивченні теорії наукового соціалізму. - К., 1990.

- 38 с. /У співавторстві/.

6. В.О.Сухомлинський про формування непримиренного ставлення до буржуазної ідеології і моралі у школярів. Тези обласної міжвузівської науково-практичної конференції. В.О.Сухомлинський - видатний педагог-новатор. - Рівне, 1988. - 2 с. /У співавторстві/.

7. Удосконалення форм і методів морального виховання випускників вищої школи у світлі вимог перебудови народної освіти. Тези доповідей і виступів на республіканській науково-практичній конференції "Зростання ролі колективів у прискоренні розвитку радянського суспільства". Частина II. 22-24 листопада 1988 р. Одеса, 1988. - 3 с. /У співавторстві/.

8. Ідейно-моральна сутність руху студентських будівельних загонів безкоштовної праці. Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції "Питання виховання учнів в дусі миру". - Рівне, 15-17 травня 1990 р. - Рівне, 1990. - 3 с. /У співавторстві/.

9. Шляхи підвищення ефективності формування політичної культури майбутнього учителя. Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції. Н.А.Крупська про виховання молоді. Рівне, 27-28 лютого 1989 р. - Рівне, 1989. - 2 с. /У співавторстві/.

1. The first part of the document is a letter from the Secretary of the State to the President, dated 18th March 1848. It contains a report on the state of the country and the progress of the government. The letter is signed by the Secretary and is addressed to the President.

2. The second part of the document is a report from the Secretary of the State to the President, dated 18th March 1848. It contains a report on the state of the country and the progress of the government. The report is signed by the Secretary and is addressed to the President.

3. The third part of the document is a report from the Secretary of the State to the President, dated 18th March 1848. It contains a report on the state of the country and the progress of the government. The report is signed by the Secretary and is addressed to the President.

4. The fourth part of the document is a report from the Secretary of the State to the President, dated 18th March 1848. It contains a report on the state of the country and the progress of the government. The report is signed by the Secretary and is addressed to the President.

5. The fifth part of the document is a report from the Secretary of the State to the President, dated 18th March 1848. It contains a report on the state of the country and the progress of the government. The report is signed by the Secretary and is addressed to the President.

AB 25.862